Review Of Research
Vol. 2, Issue. 12, Sept. 2013
ISSN:-2249-894X
Available online at www.ror.isrj.net

विदेशी गुतवणूक आणि भारतीय अर्थव्यवस्था.

नितीन मुटकुळे
द.ग.तटकरे महाविदयालय माणगांव. जि. रायगड.

Ikjk'k : स्वातंत्र्यानंतर देशातील औद्योगिक क्षेत्राकडे भर देण्यात आला. १९५१ ते १९६० पर्यंत तत्कालीन पंतप्रधान पंडित नेहरू यांनी हेवी इंडस्ट्रीजवर विशेष लक्ष दिले गेले. १९६० ते १९९० या काळात या क्षेत्राची वाढ काहीशी मंदावली. देशाला वित्तीय पेचातून बाहेर काढण्यासाठी उदारीकरण स्विकारण्यात आले. त्यांमुळे औद्योगिक क्षेत्रात परकीय गुंतवणूक होण्याच्या वाटा वाढल्या. आयातीवरील बंधने कमी –ÖÖ»ÖÖ.

प्रस्तावना :-

सार्वजनिक क्षेत्रातील काही उद्योगाचे खाजगीकरण –ाले. गेल्या २० वर्षात भारतात अनेक विदेशी कंपन्या आल्या. यांमुळे विदेशी गुंतवणूक वाढतच गेली.
विदेशी गुंतवणूक हे प्रत्यक्ष (थेट) गुंतवणूक अप्रत्यक्ष गुंतवणूक किंवा रोखरूपी गुंतवणूक आणि परकीय सहकार्य जे साहाय्य किंवा मदत म्हणून ओळखले जाते. विदेशी गुंतवणूक ही सार्वजनिक स्वरूपात उपलब्ध होते. अल्पविकसित देशांच्या दृष्टीने विदेशी गुंतवणूकीचे महत्व मोठे असते. कारण ही गुंतवणूक आर्थिक विकासाच्या प्रक्रियेत महत्वाची भूमिका बजावत असते. विदेशी गुंतवणूकीमुळे आपल्या देशाच्या वित्तीय साधनसामुग्रीत वाढ होते. गुंतवणूकीची पातळी वाढते. पायाभूत सुविधांचा विकास, तंत्र-ान उपलब्धता, पायाभूत उद्योगांचा विकास, संशोधन व विकास यांमध्ये वाढ होत असते.

शोधनिबंधाची उद्दिष्टे :- प्रस्तूत शोधनिबधांची उद्दिष्टे पुढील प्रमाणे मांडली आहेत.
1) ³ÖÖ¸ तातील विदेशी गुंतवणूक धोरणाचा आढावा घेणे.
२) विदेशी गुंतवणूकीचे भारतीय अर्थव्यवस्थेवर –ालेल्या परिणामांचा अभ्यास करणे.

*** संशोधन पध्दती :-** प्रस्तूत शोधनिबंध वर्णनात्मक आणि विश्लेषणात्मक आहे. तथ्य संकलन करतान प्रामुख्याने दुय्यम माहितीचा आधार घेतला आहे. यासाठी संदर्भग्रंथ, वर्तमानपत्रे, मासिके इंटरनेट यांचा आधार घेतला आहे.

*** भारत सरकारचे विदेशी गुंतवणूक धोरण :-** ³ÖÖ¸ ताला स्वातंत्र्य मिळाले तेव्हा भारताचा विदेशी गुंतवणूकी संबंधीचा दृष्टीकोन साशंक होता. ब्रिटिश राजवट याला कारणीभूत होती. असे चित्र १९४८ च्या औद्योगिक धोरणात दिसून आले. यावेळी विदेशी भांडवलदार नाराज –ाले. पुढे १९५६ च्या औद्योगिक धोरणातही यात बदल केला नाही. यांनतर शिथिलीकरणाची प्रवृत्ती हळूहळू भक्कम होत गेली. आणि विदेशी भांडवलाची भूमिका भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या दृष्टीकोनातून अतिशय महत्वपूर्ण होत गेली.

१९९१ पासूनच्या नवीन औद्योगिक धोरणात खाजगी विदेशी गुंतवणूकीला अर्थव्यवस्थेच्या व विशेषतः औद्योगिक क्षेत्राच्या विकासात महत्वाची भूमिका देण्यात आली. विदेशी गुंतवणूकदारांसाठी प्रत्यक्ष (थेट) गुंतवणूकीची तरतूद करण्यात आली. भांडवल बाजारात गुंतवणूक करण्याची तरतूद आहे. विदेशी गुंतवणूकदार यंत्रकुल उभारू शकतात. धातू उद्योग, इलेक्ट्रॉनिक, साधनसामुग्री, दूर संचार, वाहतूक, औद्योगिक यंत्रसामुग्री, रसायने, शेती अवजारे इ. मध्ये परकीय भांडवलाला मान्यता देण्यात आली. या उद्योगात स्त्रोतांना अनुसरून ५० ते १०० % परकीय समभाग सहभागास परवानगी देण्यात आली. काही उद्योगांत एकूण समभागाच्या रकमेच्या ७४ % पर्यंत गुंतवणूकीची परवानगी आहे. आजारी उद्योगांमध्ये १०० % पर्यंत परकीय गुंतवणूक करण्यास परवानगी दिली आहे.

सेवा क्षेत्रातही विदेशी गुंतवणूकीचे स्वागत केले आहे. निर्यात, हॉटेल, पर्यटन या क्षेत्रात विदेशी गुंतवणूकदारांसाठी दारे खुली आहेत. याशिवाय दवाखाने, शिपिंग, घरबाधणी, व्यावसायिक केंद्रे, पायाभूत सुविधा, वीज, अशा गुंतवणूक क्षेत्रात १०० % विदेशी गुंतवणूकीला मान्यता देण्यात आली आहे. अलिकडच्या काळात भारतात किरकोळ व्यापार क्षेत्रात विदेशी गुंतवणूकीला मान्यता दिली आहे.

किरकोळ व्यापारात परकीय गुंतवणूक हा भारतामधील २०११ मध्ये सर्वाधिक चर्चेचा विषय व्यवसाय व राजकीय स्तरावर गाजला. कारण डॉ. मनमोहन सिंग सरकारने सिंगल ब्रँड मध्ये १०० % तर मल्टीब्रँड रिटेलमध्ये ५१% विदेशी गुंतवणूकीचा निर्णय घेण्याचे ठरविले होते. परंतु १५ लाख असंघटित व लहान प्रमाणावरील किरकोळ व्यापाऱ्यांच्या हितासÖÖŠÖ ×¾Ö×¾Ö–Ö राजकीय पक्षांकडून त्या निर्णयाला विरोध –ाला. फक्त 'सिंगल ब्रँड ' उत्पादनाकरिता किरकोळ क्षेत्रात १००% विदेशी गुंतवणूक ११ जानेवारी २०१२ रोजी मंजूर करण्यात आली. भारताने २००० ते २०१० या काळात १.८ बिलियन डॉलर्स ची विदेशी गुंतवणूक किरकोळ व्यापारात मिळवली . अर्थतं-ांच्या मते, २०२० पर्यंत वाढू शकेल असा विश्वास संशोधकाने व्यक्त केला आहे.

तक्त क्रं. १
भारतातील थेट विदेशी गुंतवणूकीचा अन्तर्प्रवाह.

¾ÖÂÖ	**FDI चा अन्त प्रवाह (कोटी रूपयांत)**	**वार्षिक वृध्दी दर (%)**	**FDI च्या प्रवृत्तीचे मूल्य (कोटी रूपयांत)**
2000-01	10733	-	-88801.90
2001-02	18654	+74	3526.77
2002-03	12871	-31	15855.44
2003-04	10064	-22	28184.11
2004-05	14653	+46	40512.78
2005-06	24584	+68	52841.45
2006-07	56390	+129	65170.12

2007-08	98642	+75	77498.79
2008-09	123025	+25	89827.46
2009-10	123120	+08	102156.10
2010-11	88520	-28	114484.80

तक्ता क्रं. १ मध्ये भारतातील थेट विदेशी गुंतवणूकीचा अन्तर्प्रवाह आणि त्याची प्रवृत्ती दर्शवली आहे. 2000-०१ मध्ये भारतात FDI चा अन्तर्प्रवाह १०७३३ कोटी रूपये इतका असून २०१०-११ या आर्थिक वर्षात ८८५२८ कोटी रूपये इतका असल्याचे आढळून आले आहे.

भारतात १९९१ ते १९९९ या काळात इंधन क्षेत्रात थेट परकीय गुंतवणूक ३१.३७% –ाली असून याच बरोबर टेलीफोन क्षेत्रात १८.३३% सेवा क्षेत्रात ६.१२% वैद्यकीय सेवा 6.12%, वाहतूक ७.१३%, रसायने व खते ५.८३% , धातू उद्योग ५.७५%, अन्नप्रक्रिया व इतर उद्योग २१.१३% गुंतवणूक –Öü»Öß †ÖÆê.

अलिकडच्या काळात देशाचा मंदावलेला आर्थिक विकासाचा दर यांमुळे परकीय चलनाच्या चालू खात्यात सतत वाढत जाणारी तूट कमी करण्यासाठी थेट परकीय गुंतवणूकीला परवानगी देण्याचा निर्णय सरकारने घेतला. यानुसार टेलिकॉम उद्योगात १००% परकीय गुंतवणूकीसह परवानगी देण्यात आली. संरक्षण आणि विमा उद्योगातील गुतवणूक मर्यादा २६% वरून 49% पर्यत वाढविण्यात आली. याशिवाय आणखी १३ नवी परकीय क्षेत्रे गुंतवणूकीसाठी खुली करण्यात आली.

गेल्या काही महिन्यात नवी परकीय गुंतवणूक येण्याऐवजी आधी आलेले भांडवल पुन्हा परत जाण्याचा रोख दिसून आला होता. त्याला आळा घालण्यासाठी हा निर्णय घेण्यात †Ö»Öß. ³ÖÖ¸ŸÖÖŸÖ २२.४२ अब्ज डॉलरची थेट परकीय गुंतवणूक –ाली. वर्षभरापूर्वी ती ३६.५० अब्ज डॉलर इतकी होती.

एफ.डी.आय. ची नवी क्षेत्रे आणि गुंतवणूकीची टक्केवारी -

	क्षेत्र	टक्केवारी
1)	संरक्षण उत्पादन क्षेत्र	२६ वरून 49 %
2)	विमा क्षेत्र	२६ वरून ४९%
3)	¤¸ÃÖ“ÖÖ¸	100%
4)	तेल शुध्दीकरण	49%
5)	कमोडिटी एक्सॅंज	49%
6)	¯ÖÖò¾Ö¸ ‹ŒÃÖÖ•Öë	49%
7)	क्लिअरिंग कॉर्पोरेशन	49%
8)	ॲसेट रिकन्स्ट्रक्शन	100%
9)	पतनिर्धारण संस्था	49%
10)	“ÖÆÖ“Öê ´ÖôÖ	100%
11)	कुरियर सेवा	100%
12)	सिंगल ब्रॅंड रिटेल	१००% मात्र ४९% पेक्षा अधिक गुंतवणूक बोडामार्फतच.

*** विदेशी गुंतवणूकीचे भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम :-**

१) विदेशी गुंतवणूक ही परकीय प्रत्यक्ष (थेट) गुंतवणेक, अप्रत्यक्ष गुंतवणूक किंवा रोखारूपी गुंतवणूक या स्वरूपात उपलब्ध होत असते. भारतासारख्या देशाला आर्थिक विकासाच्या प्रक्रियेत मोठा हातभार लागला आहे.विविध क्षेत्रात आधुनिक तंत्र-ानाचा प्रसार होण्यास मदत –ााली. अर्थव्यवस्थेतील श्रमाच्या उत्पादकतेत वाढ होवून उत्पादनाच्या वृध्दी दरात वाढ –Öü»Öß †ÖÆê.

२) बांगा यांच्या अलिकडील काळातील अभ्यासाने असे स्पष्ट केले की, परकीय प्रत्यक्ष गुंतवणूक, व्यापार आणि तंत्र-ान विषयक प्रगतीचा वेतन आणि रोजगार यांवरील प्रभाव वेगवेगळा आहे. उद्योगातील परकीय प्रत्यक्ष गुंतवणेकीच्या उच्च प्रमाणामुळे उद्योगातील वेतनदरात वाढ –ाली आहे. उद्योगातील निर्यात वाढीमुळे रोजगारातही वाढ होत आहे.

३) काही क्षेत्रातील उत्पादन, उत्पादकता व निर्यात वाढविण्यास परकिय प्रत्यक्ष गुंतवणूकीने मदत केली आहे. वाहतूक आणि धातूशी संबंधित क्षेत्राच्या बाबतीत सकारात्मक योगदान दिलेले आहे. मात्र अन्नप्रक्रिया क्षेत्र आणि यंत्रसामुग्री क्षेत्र यावर प्रतिकूल परिणाम –ालेला आहे. भारतात समग्रलक्षी पातळीवर आणि क्षेत्रीय पातळीवर परकीय प्रत्यक्ष गुंतवणूकीचा प्रभाव कमी आहे.

४)चीन, ब्रा–ील, मेक्सिको या देशांशी तुलना करता परकीय प्रत्यक्ष गुंतवणूकीतील भारताचा वाटा कमी आहे. २००४ मध्ये चीन सह सर्व विकसनशील देशातील २,३३,२३० दशलक्ष यु.एस.डॉलर एवढया एकूण परकीय प्रत्यक्ष गुंतवणूकीपैकी भारताचा वाटा केवळ २.३% तर चीनचा वाटा २६% होता. परकीय प्रत्यक्ष गुंतवणूकीचे प्रमाण कमी असल्याने देशातील महत्वाच्या सर्व क्षेत्रात परकीय प्रत्यक्ष गुंतवणूकीचा प्रवाह अपेक्षेप्रमाणे राहीलेला नाही. त्यामुळे या सर्व क्षेत्रांच्या विकासाला परकीय गुंतवणूकीचा आवश्यक तेवढया प्रमाणात हातभार लागलेला नाही. ŸÖÃÖê“Ö 54% परकीय गुंतवणूक ही रोखारूपी गुंतवणूक या स्वरूपाची असून ती केवळ शेअरमधील सट्टारूपी व्यवहार वाढविते.

५) परकीय प्रत्यक्ष गुंतवणूक ही श्रीमंत आणि उच्च मध्यम वर्गातील लोकांच्या उपभोगाच्या गरजांवर लक्ष केंद्रित करते. सर्वसामान्यांचा फारसा विचार ही गुंतवणूक होताना दिसत नाही.

६)आर्थिक विकासासाठी आवश्यक असणारी वित्तीय साधन सामुग्री उपलब्ध होते. देशाच्या अंतर्गत साधनसामुग्रीत भर पडते. भारतासारख्या विकसनशील देशाला परकीय भांडवलाच्या आधारा अनेक विकासाचे प्रकल्प पूर्ण करता आले आहेत. अन्यथा हे प्रकल्प पूर्ण करता आले नसते. मोठया प्रकल्पात गुंतवणूकीच्या संधी निर्माण होत आहेत.

७) परकीय गुंतवणूकीमुळे भारतातील सर्वसामान्य व्यक्तीवर कराचा भार पडत नाही. कारण कर्जाप्रमाणे या गुंतवणूकीवर निश्चित दराने व्याज द्यावे लागत नाही. कारण गुंतवणूक दारांना व्याजाऐवजी नफा मिळतो.

थोडक्यात, भारतात १९९१ नंतर उदारीकरणाची प्रक्रिया सुरू –ाल्यानंतर आजपर्यत परकीय गुंतवणूकीत सतत वाढ होत आहे. २०१० पर्यत ४४.८ बिलियन डॉलर्स एवढी ¾ÖÖœü –ाली आहे. चीन नंतर भारत हे परकीय गुंतवणूकीचे दुसऱ्या क्रंमाकाचे परकीय गुंतवणूकीचे क्षेत्र समजले जाते. म्हणून भारतीय अर्थव्यवस्थेला आपली वृध्दी व विकास घडवून आणण्यासाठी विविध क्षेत्रात परकीय गुंतवणूकीची दारे खुली केल्याशिवाय पर्यायच नाही.

ÃÖ¤ü³ÖÔ ÃÖ“Öß :-

1) ¸ÃÖÖôÖ ¸Öजेंद्र, (जानेवारी २०१०), आंतरराष्ट्रीय अर्थशास्त्र, सक्सेस पब्लिकेशन, पुणे. पान १०.१ ते १०.६
२) सोनटक्के विठ्ठल, जोशी चंद्रमोहन (जानेवारी २०१२), आर्थिक वृध्दी आणि विकास, शेठ पब्लिकेशन मुंबई पान. २७४ ŸÖê 321.
३) लिमन एम. एस. रावेरकर डी.पी. (ऑक्टोबर २०१२), व्यवसाय व सेवा क्षेत्राची ओळख, शेठ पब्लिकेशन मुंबई पान. ११६ ते १३०.
४) चव्हाण नामदेव, जोशी श्रीराम, अर्थसंवाद, जूलै -सप्टेबर २०१२ खंड ३६, अंक २ पान. १२६ ते १३५. मराठी अर्थशास्त्र परिषदेचे तैमासिक.
५) दत्त, संदरम (२००९) 'भारतीय अर्थव्यवस्था' ४६ वी आवृत्ती एस.चांद अॅन्ड कंपनी लिमिटेड नवी दिल्ली. पान. २९७.
6)Shrivastav S. What is the true level of FDI, flows to India ? EPW, Feb. 15. 2013
७)दैनिक लोकमत १७ जूलै २०१३ - लोकमत न्यूज नेटवर्क.
८) दैनिक लोकसत्ता १७ जूलै २०१३.